

CLIO

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
SPECIAL EDITIONS 149
CLIO PUBLISHING

Dušan Fundić

AUSTRIA-HUNGARY AND THE EMERGENCE OF ALBANIA (1896–1914)

Editor in chief
Vojislav G. Pavlović
Director of the Institute for Balkan Studies SASA

Belgrade 2021

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ПОСЕБНА ИЗДАЊА 149
ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ КЛИО

Душан Фундић

АУСТРОУГАРСКА И НАСТАНАК АЛБАНИЈЕ (1896–1914)

Одговорни уредник
Војислав Г. Павловић
директор Балканолошког института САНУ

Београд 2021

Издавачи

Балканолошки институт САНУ
Београд, Кнез Михаилова 35/IV
balkinst@sanu.ac.rs
www.balkaninstitut.com

ИП Клио
Господар Јованова 63
info@clio.rs
www.clio.rs

За издаваче

Војислав Г. Павловић, директор
Зоран Хамовић, директор

Рецензенти

др Љубодраг Димић, редовни члан САНУ
проф. др Милош Ковић, ванредни професор, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду
др Драган Бакић, виши научни сарадник, Балканолошки институт САНУ

Графички дизајн

Милена Лакићевић

Лектор

Владимир Ранчић

Коректор

Владимир Ранчић

Превод резимеа

Миљана Протић

Технички уредник

Дејан Тасић

Штампа

Артпринт
Нови Сад

Тираж 600

ISBN 978-86-7179-113-7

Издавање ове књиге подржало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ

I	Предговор	11
II	Уводна разматрања	19
	1. Аустроугарски империјални подухват у европској историји позног 19. века	19
	2. Империје и нације: истраживачки оквир	25
III	Аустроугарска, велике силе и албанско питање	43
	1. Доносиоци одлука и Министарство спољних послова	43
	2. Оквир Источног питања	51
	3. Обликовање албанске акције 1896. године	66
	4. Италија и Русија као супарници Монархије на Балкану	73
	5. Основи албанске политике Двојне монархије (1897–1912)	76

IV Домети сарадње:	
аустроугарски конзулати и локалне елите	91
1. Конзули као лице империје	91
2. Османска администрација и вилајетске мреже утицаја	96
3. Северна Албанија: одржавање равнотеже	104
4. Средња и јужна Албанија: бегови између сумњи и сарадње	121
5. Косовски вилајет: успостављање поверења	129
6. Локална политика и идентитетски избори	148
V Темељи националног обрасца:	
аустроугарска културна мисија и албанска друштва	151
1. Аустроугарска културна мисија у Албанији	151
2. Култуспротекторат Монархије и католичка црква у северној Албанији	156
3. Бунтовни надбискуп и идеја „католичке“ Албаније	158
4. Питање албанског писма (1897–1908)	164
5. Систем субвенционисаних школа и стипендија Аустроугарске	168
6. Клубови, конгреси и борба за културну аутономију (1908–1910)	175
7. Аустроугарска албанологија и преобликовање албанског националистичког дискурса	186
8. Штампана на албанском језику: организација и подршка	210
9. Наставак културне акције (1912–1914)	218
VI Последице независности	223
1. Албанске побуне и слом османске власти на Балканском полуострву	223

2. Урушавање старог поретка: албански устанак 1912. године	233
3. Пред одлукама великих сила: Лондонска конференција (1912–1913) и средишта политичке моћи у Албанији	254
4. Кандидати за албански престо и „муслиманска завера“ . . .	275
5. Долазак Вилхелма од Вида: „Rroft Mbreti!“	280
6. Побуна у средњој Албанији	286
7. Акција против Србије и „мбретов“ бег	298
8. Албанске идентификације 1914. године и пораз Монархије	304
VII Закључна разматрања.	309
Summary	315
Библиографија	329
Индекс	351

Књига *Аустријоујарска и насџанак Албаније (1896–1914)* представља измењен и допуњен текст докторске дисертације одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Београду априла 2019. године пред комисијом коју су чинили др Војислав Г. Павловић, научни саветник Балканолошког института САНУ, др Ђорђе Ђурић, ванредни професор Филозофског факултета у Новом Саду, др Милош Ковић (ментор), ванредни професор Филозофског факултета у Београду и др Јово Бакић, ванредни професор Филозофског факултета у Београду. Посебну захвалност дугујем ментору на разумевању, подршци и постављању важних истраживачких питања без којих ова књига не би имала постојећи облик. Члановима комисије захвалан сам на драгоценим коментарима који су значајно унапредили садржај књиге. Професор историје југоисточне Европе на Универзитету у Бечу др Оливер Јенс Шмит био је љубазан домаћин и пружио ми је низ значајних савета. Важан део истраживања обавио сам уз подршку стипендије Републике Аустрије и организације за сарадњу и размену „Österreichischer Austauschdienst“.

Захвалност дугујем и, нажалост покојном директору Балканолошког института САНУ, др Душану Т. Батаковићу који је читао делове текста док су још били део докторске дисертације у настајању пруживши низ важних савета. Посебну захвалност дугујем својој матичној кући, Балканолошком институту САНУ, његовом директору и главном уреднику издања др Војиславу Г. Павловићу, као и директору и главном уреднику издавачке куће Клио Зорану Хамовићу, који су у највећој мери мени као аутору олакшали могућност да текст књиге нађе пут до читалаца. Коле-

границама и колегама из Балканолошког института САНУ захвалан сам на вишегодишњим подстицајним разговорима и саветима.

На крају, желео бих да се захвалим породици на љубави и подршци коју су ми пружали. Марији, која је са мном прошла сваки корак овог пута и чија су подршка и љубопитљивост били незамењиви, посвећујем ову књигу.

ПРЕДГОВОР

Књига која се налази пред читаоцима нуди тумачење односа између спољне политике империја и изградње националних држава. Случај Аустроугарске и албанских заједница јесте показатељ значаја ове појаве као дела европске историје последње две деценије пред Први светски рат.¹ Време стварања супротстављених савеза великих сила и борбе за превласт над светом којим су господариле империје било је истовремено и доба јачања националних покрета. У књизи је истакнута слојевитост односа између империјализма и национализма уместо честих приказа према којима су два начела супротстављена све до пораза царстава у Великом рату.

1 У књизи се за Аустроугарску користи више синонима: Двојна монархија, што указује на њено државно уређење, Дунавска монархија – због њеног географског положаја, или једноставно Монархија – што је назив који су најчешће користили њени службеници који се помињу у књизи: „die Monarchie“. Званични назив на немачком и мађарском језику гласио је: Österreichisch-Ungarische Monarchie / Osztrák-Magyar Monarchia.

Вишеструко подељене између различитих верских, регионалних и културних идентитета, „албанске земље“² су постале простор за ширење утицаја великих сила. У њима су се одвијали сложени, међусобно супротстављени и испреплетени процеси који су били део настанка албанске националне државе. Насловом књиге не истичем да је Аустроугарска створила албанску државу или албанску нацију, нити да је њена улога у том подухвату била пресудна. Због тога је било важно да се албанска страна прикаже и као субјекат. Кроз аустроугарску политику према албанским заједницама која може бити посматрана као однос империје и „нације у настајању“³ указано је на сложеност стварања нове балканске националне државе. Насупрот наративу о Албанцима као пиона великих сила или жртве завере суседа у књизи је понуђена анализа испреплетене мреже односа, најчешће испуњене прожимањима и односима моћи који су се преламали кроз свакодневни живот припадника различитих елита и остатка становништва. На тај начин је могуће да се избегне закључивање коришћењем накнадне памети.³

Империјални оквир Османског царства у коме су живели Албанци доприносио је вишеструким идентификацијама које су у националним државама с њиховим тежњама ка једнозначном идентитету биле значајно хомогеније. Такве могућности показују да се у истраживању не сме привилеговати она група која се испоставила као снажнија и успела да створи националну државу јер национализми попут шлеског, русинског или моравског нису учинили исто али су били значајни друштвени чинилац у своје доба.⁴ У албанском случају овакав приступ је посебно важан јер се у одсуству националне државе током 19. века јавило више различитих политичких и културних средишта с другачијим поимањима албанског идентитета. Друга половина 19. века донела је још израженији значај

2 Албанске земље је израз који у истраживању мења одговарајући али сложен израз „земље насељене говорницима албанског језика“ и не подразумева припадност одређених области албанској држави.

3 Опширније: J. Breuilly, „Nationalism and National unification in Nineteenth-century Europe“, *The Oxford Handbook of History of Nationalism*, ed. J. Breuilly, Oxford 2013, 149.

4 P. Ther, „Imperial Nationalism’ as Challenge for the Study of Nationalism“, *Nationalizing Empires*, eds. S. Berger and A. Miller, Budapest – New York 2015, 573–591.

империја упоредо са ширењем националне идеје. Империје су тражиле одговор на изазов национализма истовремено постајући „националне“.⁵ Језгро истраживања је анализа „империјалног подухвата“ Аустроугарске, једне од великих европских сила. Она је заједно с Краљевином Италијом била најзаинтересованија за судбину албанских земаља после очекиваног краја Османског царства. Империјални подухват (imperial project) је у раду дефинисан као обликовање политика великих сила зарад утицаја на настанак националиста и националних држава у 19. и 20. веку.⁶

Аустроугарска је на основу одлука донетих у зиму 1896. већ од наредне године улагала значајна материјална средства и чинила политичке напоре како би се ширила идеја о јединственој албанској нацији с намером да се створе темељи аутономне или независне Албаније. Тако организована Албанија требало је да послужи као препрека плановима пре свега Црне Горе и Србије. Две земље су у Бечу уобичајено посматране као продужаци италијанске или руске спољне политике. Албанска држава требало је да постане ослонац балканске и јадранске хегемоније Двојне монархије. У истраживању рада аустроугарског Министарства спољних послова, на чијем челу су током хронолошких оквира теме били Агенор фон Голуховски (Agenor Maria von Goluchowski), Алојз фон Ерентал (Alois Lexa von Aehrenthal) и Леополд фон Берхтолд (Leopold von Berchtold von und zu Ungarischitz)⁷, наведени су планови настали у Бечу с радом конзула,

5 B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised Edition*, London – New York 2006, 83–88. Посматрање нација као природних наследника империја ствара лажни континуитет. Неопходно је изучавати их не само кроз међусобни однос већ кроз обрасце којим су империје усвајале особености националних држава и обратно: K. Kumar, „Nation-states as empires, Empires as nation-states: two principles one practice“, *Theory and Society* 39-2 (2010), 120; J. Leonhard, U. von Horschhausen, *Empires und Nationalstaaten im 19. Jahrhundert*, Freiburg 2011², 107–110.

6 A. Miller, A. J. Rieber, „Introduction: Imperial Rule“, *Imperial Rule*, eds. A. Miller, A. J. Rieber, New York – Budapest 2004, 1 (f. 2).

7 Приликом првог помена важних личности у заградама је наведено њихово име и презиме на матерњем језику. Лична имена сам наводио на начин најприближнији изворном облику. Зато у тексту стоји Берхтолд уместо уобичајеног Бертолд, односно Иса Бољетини пре него Бољетинац. У случају географских појмова примењен је

представника и делатника који су сматрани стручњацима за албанску и балканску историју, културу и савремене прилике.

Односи Аустроугарске монархије и Албанаца до сада су били предмет неколико студија и чланака. Две монографије које се непосредно односе на тему књиге су дела Ханса Дитриха Шандерла и Теодоре Толеве.⁸ Шандерлова књига о политици Аустроугарске и Италије у Албанији представља правце деловања две велике силе и на одговарајући начин истиче значај преокрета у политици две земље 1896. године. У области историје међународних односа, Шандерл је оставио важан допринос изучавању дипломатско-економског подухвата Двојне монархије. Књига Теодоре Толеве, с друге стране, пружа важне податке за тему без обзира на претерано изражен сензационализам и занемаривање резултата већ постојеће литературе, посебно оне која се односи на албанску историју. Сама ауторка наводи да је њена књига настала као „случајни архивски налаз“ и без претходног познавања албанског питања. Тврдња о случајном налазу је необична с обзиром на то да су документи које ауторка представља као нове и некоришћене из фондова бечких архива још од половине 20. века предмет истраживања заинтересованих стручњака.

Поред изостављања домета албанолошких истраживања посебно је проблематично представљање теме као последице истраживања питања Македоније кроз „губитак исконских бугарских територија“.⁹ Према мишљењу ауторке, постоје „природне“ и „вештачке“ нације, па би, поред албанске, створене нације биле македонска и српска у Поморављу. Коначно, попут књиге Ханса Дитриха Шандерла, Теодора Толева истражује аустроугарску политику у Албанији до 1908. године, односно изоставља се најважнији период империјалног подухвата Двојне монархије током настанка нове државе (1912–1914). Тема тако остаје без одговарајућег

истоветан приступ осим када је реч о већ уобичајеним топонимима у српском језику попут оних за Скадар и Валону уместо албанских Шкодер и Вљоре али се зато користи Шенђин уместо Сан Ђовани ди Медуа или Свети Јован Медовски.

8 Н. D. Schanderl, *Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens 1877–1908*, Wiesbaden 1971; Т. Толева, *Ушлицјај аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*, Београд 2016.

9 Т. Толева, *нав. дело*, 23.

сознајног оквира, посебно када се узме у обзир значај Двојне монархије за сам настанак независне Албаније.

За одабир почетних година истраживања, обележених меморандумима о албанској акцији, важне су били чланци Хамдије Капиџића и Фердинанда Хауптмана. Двојица аутора детаљно су истражили размишљања Балхаусплаца¹⁰ о потреби нове балканске политике која је као камен темељац имала аутономну (или независну) Албанију.¹¹ Бројне важне смернице за аустроугарску политику према Албанцима постоје у приказу историје албанског националног покрета из пера Ставра Скендија,¹² док исцрпно дело Натали Клејер о историји албанског национализма нуди савременији приступ теми. Клејер, која средину деведесетих година 19. века сматра за једну од прекретних у развоју албанског националног идентитета, такође у значајној мери користи документе и друге изворе аустријске провенијенције.¹³ Посебно је важно истаћи и радове Кристијана Чаплара-Деговича посвећене различитим видовима аустро-албанских односа, док је опширно дело Курта Гостентшнига о аустријској албанологији важно за разумевање општег оквира деловања Монархије.¹⁴ Владимир Стојанче-

10 Балхаусплац, некад скраћено Балплац, јесте метоним за седиште Министарства спољних послова Аустроугарске попут британског Даунинг стрита или немачког Вилхелмштрасае.

11 F. Hauptmann, „Uloga zajedničkog Ministarstva finansija u formiranju austrougarske politike prema Albaniji uoči Kretske krize“, *Radovi Filozofskog Fakulteta u Sarajevu* 4 (1966–1967), 35–45; Н. Kapidžić, „Pripreme za austrougarsko prodiranje u albansko etničko područje iz Novopazarskog sandžaka 1896. godine“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu* 6 (1970–1971), 415–430.

12 S. Skendi, *The Albanian National Awakening 1878–1912*, Princeton 1967.

13 N. Clayer, *Aux origines du nationalisme albanais: la naissance d'une nation majoritairement musulmane en Europe*, Paris 2007.

14 K. Gostentschnigg, *Wissenschaft im Spannungsfeld von Politik und Militär Die Österreichisch-Ungarische Albanologie 1867–1918*, Wiesbaden 2018; K. Csaplár-Degovics, „Der erste Balkankrieg und die Albaner. Ein Beitrag zur Geschichte der Unabhängigkeitsproklamation Albaniens (28. November 1912)“, *Südost-Forschungen* 67 (2008), 168–201; Исти, „Lajos Thallóczy und die Historiographie Albaniens“, *Südost-Forschungen* 68 (2009), 205–246; Исти, „Ludwig von Thallóczy und die Albanologie. Skizzen eines Experiments zur Nationsbildung“, *Lajos Thallóczy der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der*

вић и Богумил Храбак су у домаћој историографији оставили низ радова заснованих на аустроугарској изворној грађи а највећим делом сабраних у два зборника њихових радова.¹⁵

За израду књиге коришћени су пре свега необјављени извори који се чувају у бројним фондовима архива некадашње Хабзбуршке монархије – *Österreichisches Staatsarchiv Wien*, *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* (даље: ННStA) и то претежно у одељцима Министарства спољних послова (*Ministerium des Äußern*) у Политичком архиву (*Politisches Archiv*), (даље: PA), у коме се налазе документи кључни за разумевање обликовања аустроугарске спољне политике. Ту се налазе стратешки планови Министарства, меморандуми и зацртани циљеви као и исцрпни извештаји конзула из одговарајућих центара. Посебно су важни били фондови који се налазе у одељцима *Politisches Archiv XII Türkei* (даље: PA XII), *Politisches Archiv XIV Albanien* (даље: PA XIV) као и преостали извештаји конзула који су похрањени у *Politisches Archiv XXXVIII Consulate* (даље: PA XXXVIII). Необјављена грађа из архива, међутим, није довољна како би се разумео империјални подухват Двојне монархије. Стога је укрштана с различитим изворима аустро-албанске провенијенције: меморандумима, сећањима, мемоарима, препискама, одговарајућим албанолошким публикацијама, штампом и слично.¹⁶

У складу с деловањем Аустроугарске просторни оквири теме усредсређени су на области насељене албанским муслиманима и римокатолицима, јер су албанске православне заједнице углавном биле изван делокруга Балхаусплаца. Доносиоци одлука у Бечу су били склони благом поступању с Краљевином Грчком док год је Атина била спремна да ограничи своје захтеве на области удаљене од Валоне. Миграције албанског

Vergangenheit von Bosnien und Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft, Hrsg. A. Gottsmann, Dž. Juzbašić, I. Ress, Sarajevo 2010, 141–164. Важна дела за разумевање теме књиге јесу дела: E. Deusch, *Das k. (u.) k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet in seinem kulturellen, politischen und wirtschaftlichen Umfeld*, Wien 2009; F. Ramadani, *Kontributi i Austro-Hungarisë për zhvillimin e arsimit dhe të kulturës shqiptare 1900–1912*, Tetovë 2010.

15 В. Стојанчевић, *Срби и Арбанаси (1804–1912)*, Нови Сад 1994; Б. Храбак, *Арбанашке сџудије*, књ. II, Београд 2005.

16 За списак коришћених извора и литературе видети одељак Библиографија.

становништва од краја 17. и почетка 18. века довеле су хиљаде породица на простор будућег Косовског вилајета, до линије Плав – Гусиње – Нови Пазар – Сјеница – Пештер обухватајући области до Јужне Мораве и западних делова данашње Северне Македоније.¹⁷ Области јужно од наведене границе нису самим тим постале већински албанске, јер сложеност образовања националних држава и њихових граница није прецизно видљива на великим етнографским мапама савременика на којима се не могу видети, између осталог, муслиманска „острва“ широм Балканског полуострва, шаренолика градска језгра или дијаспоре широм средње Европе, Италије и Русије.¹⁸

На крају, како би тема била смештена у одговарајући оквир, не треба губити из вида да је аустроугарска политика била само један од подухвата насупрот османском, италијанском, плановима албанских националиста, или размишљањима суседа о будућности Албаније које су се кретале од признавања самоуправних права све до намераване поделе. Сви ти подухвати су се сукобљавали и утицали једни на друге током балканског „распајања народа“.¹⁹

17 K. Kaser, *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats*, Wien 1992, 161.

18 П. Китромилидис, *Православни комонвелџ: симболичка наслеђа и културна сусрећања у Југоисточној Европи*, Београд 2016, 57–58.

19 „Unmixing peoples“, цитат британског државника лорда Курзона који је преузео Роџерс Брудејкер како би описао миграције, вољне или присилне, промене граница и сличне појаве у периодима распада империја: R. Brubaker, „Aftermaths of Empire and the unmixing of peoples: historical and comparative perspectives“, *Ethnic and Racial Studies* 18-2 (1995), 192. За српски превод израза: С. К. Павловић, *Историја Балкана 1804–1945*, Београд 2004², 228.